

О.В. ЛЕТУЧА,
*кандидат економічних наук, доцент
Національної металургійної академії України*

Д.І. ШАБАНОВ,
*викладач Національної металургійної
академії України*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПАНСІЇ ЯК ФАКТОРА АКТИВІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглядаються сутність екологічної експансії, особливості впливу її економічного механізму на динаміку світової економіки.

Ключові слова: екологічна експансія, економічний механізм екологічної експансії, модель глобального стійкого еколого-економічного розвитку.

Вступ. Людство переживає історичний період усвідомлення вибухового глобального конфлікту між зростаючою економічною діяльністю, що зростає та виснаженням навколишнього природного середовища. Дисбаланс обміну між суспільним виробництвом і природним середовищем потребує розробки нової глобальної екологічної політики, що сприятиме розвитку інтеграційних зв'язків та забезпеченню екологічної безпеки в міжнародних економічних відносинах.

Теоретичні аспекти впливу екологічного фактору на формування і функціонування сучасної системи міжнародних економічних відносин постійно перебуває в центрі уваги світової та вітчизняної економічної думки. О.Ф. Балацький, О.О. Векліч, В.Р. Веснін, О.Г. Гофман, О.В. Неверов, Є.Б. Норман, П.Г. Олдак, А.М. Оскоріо, Н.В. Пахомова, Н.Ф. Реймерс, В.М. Трегобчук, Т.С. Хачатуров у своїх наукових працях зупиняються на питаннях, пов'язаних з визначенням причин загострення глобальних еколого-економічних протиріч та рекомендацій щодо вдосконалення економічного механізму природокористування.

Разом із тим, дискусійними та невирішеними залишаються питання впливу екологічної експансії на динаміку світової економіки.

Постановка завдання. Відповідно до зазначеного мета та завдання статті – проаналізувати особливості впливу екологічної експансії на тенденції розвитку світової економіки та надати пропозиції щодо можливостей підвищення його ефективності в сучасній практиці господарювання. Як головний метод дослідження застосовувався системний метод разом із загальнонауковими.

Результати. Екологічна експансія (поглиблення екологічного впливу на систему міжнародних економічних відносин) – глобальний процес, що передбачає обов'язковий перехід на нову модель суспільного розвитку, яка б певним чином передбачала імплантацію екологічних цілей у економічні інтереси суб'єктів міжнародного господарювання. У стратегічному плані цей процес об'єктивно потребує ефективного механізму екологічного регулювання, який відбивав би певний ступінь розвитку міжнародних соціально-економічних відносин у взаємозв'язку з природними продуктивними силами, реалізовувався через свідому діяльність людей, конкретні форми і методи організації взаємодії суспільства і природи. Сучасний економічний механізм екологічного регу-

лювання в Україні спрямований на акумуляцію матеріальних ресурсів для реалізації екологічних програм, мотивацію товаровиробників до підвищення рівня екологічностей технологій та продукції. Серед позитивних результатів дії існуючого економічного механізму екологічного регулювання можна виділити: формування системи платного природокористування, нагромадження фінансових ресурсів у обсягах, необхідних для ліквідації наслідків забруднення навколишнього природного середовища [2].

До недоліків існуючого економічного механізму екологічного регулювання можна віднести: незацікавленість товаровиробників у здійсненні природоохоронних заходів за рахунок власних коштів, відсутність взаємозв'язку з іншими економічними показниками та важелями господарської діяльності, недостатність оперативності та ефективності реагування на динаміку економічних та екологічних процесів. Наприклад, розмір платежів за забруднення встановлюється на недостатньо високому рівні, виробники зацікавлені у впровадженні фіскальних екологічних платежів, а не витрат на здійснення природоохоронних заходів.

З урахуванням еколого-економічної ситуації в Україні, досвіду організації природоохоронної діяльності та обставин господарювання, необхідності розвитку інтеграційних зв'язків, пріоритетним напрямом її подальшого сталого розвитку слід вважати створення ефективного економічного механізму екологічної експансії. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національних товаровиробників, зростанню експортного потенціалу та зворотньому впливу торговельної політики на якість природного середовища як окремої країни, так і глобальної екологічної системи в цілому. Але слід звернути увагу на відсутність наднаціональних природоохоронних установ, що здатні забезпечити міжнародну екологічну політику. Поряд із розробкою спеціальних міждержавних механізмів вирішення глобальних екологічних проблем потребує коригування і політики зовнішньої торгівлі.

Вплив зовнішньої торгівлі на екологію має подвійний характер. По-перше, лібералізація торгівлі сприятиме підвищенню конкурентних переваг країни, коли ціни товарів відображатимуть екологічні витрати. Це призведе до раціоналізації застосування землі, енергії, хімічних добрив. Крім того, жорстка екологічна стандартизація активізуватиме розширення торгівлі екологічно чистою продукцією, виробленою без застосування генетично модифікованих організмів, і впровадженню нових екологічно безпечних технологій. Це призведе до зростання рівня життя населення та активізації екологічної свідомості. По-друге, економічне зростання в результаті лібералізації зовнішньої торгівлі може призвести до загострення еколого-економічних протиріч. Але розв'язання цієї проблеми полягає не в застосуванні торговельних бар'єрів, а в удосконаленні економічного механізму екологічної експансії. Із світового досвіду господарювання відомо, що цей механізм повинен збалансовано поєднувати стимулюючо-компенсаційні та примусово-обмежувальні регулятори [1].

У зв'язку з цим є доцільним підсилення системи наднаціональних заходів регулювання еколого-економічних процесів, спрямованих на забезпечення стійкого глобального еколого-економічного розвитку, безперервного поширення відтворення як суспільного продукту, так і навколишнього середовища.

Наднаціональне регулювання еколого-економічних процесів діалектично поєднуватиме адміністративні та економічні методи. Адміністративні методи характеризуються прямим впливом на природні об'єкти шляхом установалення обов'язкових для виконання економічних норм і стандартів, завдань і розпоряджень, наприклад, заборона «екологічного» демпінгу, впровадження тарифних і нетарифних інструментів, екологічна стандартизація. Економічні методи правління міжнародним ековиробництвом – це комплекс науково обґрунтованих

форм та прийомів, що у максимальному ступені висловлюють об'єктивний процес взаємодії економічних категорій і законів, впливають на екологічні інтереси суб'єктів світового господарювання. Слід відзначити, що перші засновуються на останніх, а останні приводяться у дію, у тому числі, за допомогою перших.

Наднаціональне регулювання еколого-економічних процесів має включати два значних блоки: індикативне планування та власне регулювання. Світовий досвід свідчить про необхідність скоординованості еколого-економічних перетворень на мега- та макрорівнях. Безумовно, директивний план вийшов із ужитку, але повна відмова від його впливу на еколого-економічні процеси неконструктивна. Незважаючи на взаємопереплетіння та відокремлення на всіх рівнях міжнародного ековиробництва, можливе та необхідне науково обгрунтоване визначення основних пропорцій, пріоритетних напрямів еколого-економічного розвитку. Йдеться про розробку стратегічних перспектив екологізації глобального суспільного виробництва, забезпечення збалансованого, екологічно стійкого розвитку, обгрунтування ключових напрямів науково-технічної, інвестиційної, структурної та фінансової політики. Умовам та завданням сучасного розвитку відповідатиме різноманітність якісно інших форм планування. Мається на увазі використання еколого-економічного індикативного планування, прогнозно-розрахункових методів, а також аналізу процесів відтворення суспільного продукту та навколишнього середовища, розробка глобального екологічного прогнозу на найближчі роки та на перспективу, в якому, зокрема, відобразилися б заходи з регулювання міжнародного екологічного ринку.

Справжнє наукове планування еколого-економічних процесів є наслідком об'єктивної логіки розвитку ринкових відносин, їх своєрідним продовженням та діалектичним запереченням. Сучасне економічне планування відбувається в умовах притаманних ринку закономірностей, індикативне еколого-економічне планування має панувати над світовим ринком, тобто проводити через нього свої завдання. Але це не означає проводити їх повз ринок, не враховуючи те, яка реакція з боку світового ринку та якими цінними будуть наслідки господарського планування. Дійсно, рівень пізнання сучасним суспільством об'єктивних реалій свідчить, що еколого-економічне планування має носити, головним чином, індикативний характер: передбачати зміни глобальної еколого-економічної ситуації на основі врахування відповідної формації. Ці положення, на наш погляд, повинні врахувати при розробці народного екологічного законодавства та міжнародних еколого-економічних програм [3].

Процес еколого-економічного планування повинен обумовлюватися процесом регулювання. Власне, еколого-економічне регулювання може бути прямим, опосередкованим, змішаним та здійснюватися за допомогою різних інструментів (екологічних податків, податкових пільг, фінансових санкцій, екологічних стандартів і платежів, ліцензування забруднень тощо), що створюватиме широкі можливості для раціонального впливу на еколого-економічні процеси. Форми планування реалізовуватимуться із застосуванням форм еколого-економічного регулювання, а результати регулювання, у свою чергу, стануть основою індикативного еколого-економічного планування.

У зв'язку з цим відкривається перспектива форм і застосування показників екологічної експансії. Це актуалізує проблему оцінки її інтегрального показника для вибору найбільш ефективного варіанта еколого-економічної збалансованості. Останній, у свою чергу, може стати основою індикативного планування. Як інтегральний показник екологічної експансії, на наш погляд, можна застосовувати зіставлення глобального валового продукту, виробленого згідно з екологічними нормами і вимогами, скоригованого на величину вартісної оцінки зміни якісного стану довкілля та сукупних еколого-економічних витрат на його відтворення.

До еколого-економічних витрат на відтворення глобального валового продукту можна віднести витрати на природокористування, необхідне для відтворення процесу життєдіяльності людини, та використання природних ресурсів у складі основних і обігових фондів. А до витрат на відтворення навколишнього середовища – витрати на охорону довкілля, відтворення його якості, розширене відтворення відповідних природних ресурсів, освоєння їх нових родовищ, переробку вторинних ресурсів, фундаментальні і прикладні науково-дослідні роботи, збитки, пов'язані з негативними змінами у природному середовищі.

У той же час, показники екологічної експансії можуть використовуватися для вибору оцінки ефективності еколого-економічного регулювання на мега- і макрорівні. Екологічна експансія може також служити критерієм оптимізації міжнародних екологічних відносин. Динаміка екологічної експансії повинна ураховуватись і в процесі реструктуризації міжнародного виробництва.

Реалії переконують, що досягнення ресурсозберігаючої реструктуризації та екологічної модернізації на основі НТП залежить, по-перше, від можливостей технічного переозброєння і фінансового забезпечення, а по-друге, від перебудови господарського механізму, організаційних структур управління, від послідовності та відповідальності в проведенні ефективної глобальної екологічної політики, від досконалості міжнародного природоохоронного законодавства.

Для міжнародної економіки імперативним є виробництво глобального валового продукту без порушень екологічних норм і вимог, жорстке регулювання його структури та галузевої структури. Разом із тим, на наш погляд, актуалізується проблема застосування гнучкого поєднання протекціоністських та ринкових заходів, оскільки ринок є нейтральним до довгострокових суспільних екологічних інтересів. Тому слід забезпечити поширене відтворення як суспільного глобального продукту, так і навколишнього середовища. У зв'язку з цим доцільне здійснення політики стимулювання екологічного попиту на засаді дії системи протекціонізму «екологічно чистих» виробництв.

Світовий досвід свідчить, що в сучасних умовах найбільш ефективними формами регулювання еколого-економічних процесів є кредитно-грошові та фінансові важелі. На наш погляд, кредитно-грошові регулятори повинні здійснити «поєднання» протилежностей – фінансову санацію та стимулювання інвестиційного попиту з метою прискорення ресурсозберігаючої реструктуризації. У зв'язку з цим ми вважаємо доцільним: кредитування комерційними банками найбільш прогресивних еколого-економічних програм під гарантії держави; зниження норм обов'язкових резервів та пільгове кредитування для комерційних банків, що активно фінансують передові еколого-економічні перетворення.

Важливим напрямом переорієнтації кредитної політики ми вважаємо записування так званого «екологічного боргу», під яким слід розуміти визначену у грошовій формі заборгованість суспільства перед природою, відсотки за яку і слід нараховувати на засаді неотриманого внаслідок забруднень природного середовища глобального доходу.

Підвищення екологічної експансії нерозривно пов'язане з розвитком систем міжнародних екологічних фондів, необхідність існування яких диктується інституційними міркуваннями. Їх наявність та поступове перетворення у незалежні фонди гарантуватиме певний рівень екологічного інвестування. Джерелом їх створення можуть стати: екологічні штрафи, кошти на фінансування еколого-інноваційних програм.

Підвищення екологічної експансії сприятиме, на наш погляд, впровадженню екологічного податку на використання асиміляційного потенціалу природного середовища. Здатність останнього «протистояти» виробничому впливу, його самовідтворення стане імперативом стійкого еколого-економічного зростання. Цей податок не потребує загального підвищення податкового тягара, але

приведе до його перерозподілу в інтересах екологічно безпечних видів діяльності.

Доцільною стане і соціалізація рентних доходів у вигляді екологічного податку, що безпосередньо впливатиме на екологічність рішень платників податків. Це означатиме стягнення рентних доходів через оподаткування доходів самих користувачів природних благ, покупців їх продукції, Такий спосіб оподаткування вигідний і державі, бо оподатковуватимуться результати господарської діяльності, а не ресурси, що необхідні для неї.

У рамках ЄС набуває актуальності екологічна професійна підготовка і підвищення кваліфікації фахівців за напрямками: переробка відходів, екологічне право, водне господарство і очистка стічних вод, охорона ґрунтів, енергозбереження, охорона довкілля на підприємствах, регіональне екологічне планування, екологічна експертиза, екологічна політика, міжнародні аспекти охорони природних ресурсів, екологічний аудит, екологічна консультація.

Впровадження екологічної освіти є досить ефективним, бо органічно імплантує у аналіз соціально-економічних умов господарювання політичні, юридичні, соціальні, організаційні знання положень і законів функціонування наднаціональної природоохоронної системи.

В умовах глобальної економічної кризи загострення екологічних проблем досягає граничної межі з приводу зменшення обсягів екологічних інвестицій. З метою збереження необхідної якості і охорони довкілля доцільним вважається створення регіональних ринків прав на забруднення. Це стимулюватиме виробників найбільш забруднених регіонів використовувати високоефективні очисні технології і зменшувати фактичні до рівня екологічно допустимих забруднень. Коли цей рівень буде нижчим від граничної межі, то виробник отримає сертифікат, що може бути реалізований іншим фірмам. А збільшення штрафів за забруднення стане стимулом до зменшення рівня до встановлених стандартів.

Застосування ринкових механізмів регулювання еколого-економічних процесів сприятиме, на нашу думку, посиленню глобальної політики ресурсозбереження та ресурсовіддачі; конкурентоспроможності продукції; поліпшенню якості навколишнього середовища та взагалі підвищенню екологічної експансії міжнародної економіки. Водночас, як показує аналіз господарської практики, формування світового і регіонального екологічних ринків сприятиме розвитку індустрії охорони та відтворення навколишнього середовища.

Світовий і регіональний екологічні ринки стануть сферою обміну природними ресурсами, капіталом, працею, послугами та товарами, інформацією, знаннями, ідеями (матеріалізованими у патентах та ліцензіях), що визначатимуть поліпшення становища життєдіяльності людини, економію природно-ресурсного потенціалу. На нашу думку, в процесі становлення світового і регіонального екологічних ринків доцільно передбачити впровадження кількох напрямів, головними з яких можуть стати: виробництво спеціальної техніки та приладів для здійснення екологічного моніторингу, створення ресурсозберігаючих технологій, розширене використання вторинних ресурсів, раціональне відтворення природних благ, інформаційні послуги, наднаціональне правове обслуговування з еколого-економічних питань, екологічна освіта та виховання тощо.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що в умовах глобальної екологічної кризи підвищення ефективності механізму екологічної експансії є пріоритетним завданням.

Але треба пам'ятати, що дієвість його інструментів визначатиметься специфікою та динамікою національних еколого-економічних процесів.

Відповідно ж до особливостей національної еколого-економічної ситуації слід зауважити, що найбільш ефективним є поєднання державно-ринково-громадянського регулювання.

Список використаної літератури

1. Веклич О. Україна в міжнародних рейтингах устійчивого розвитку / О. Веклич // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 13–18.
2. Летуча О.В. Економічний механізм екологічної експансії / О.В. Летуча // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. Вип. 172. – Д.: ДНУ, 2003. – С. 479–486.
3. Новицький В. Регулятивні стратегії відкритих економічних систем і глобальна конкуренція за ресурси / В. Новицький // Економіка України – 2007. – № 7. – С. 4–9.

Рассматриваются сущность экологической экспансии и особенности влияния ее экономического механизма на динамику мировой экономики.

Ключевые слова: *экологическая экспансия, экономический механизм экологической экспансии, модель глобального устойчивого эколого-экономического развития.*

The essence of ecological expansion, feature of influence of its economic mechanism on dynamics of world economy is considered.

Key words: *ecological expansion, economic mechanism of ecological expansion, stable global ecological and economic development model.*

Надійшло до редакції 15.04.2011.